

אהרן אהרנסון*

1876–1919

ענת מורג, בית אהרנסון מוזיאון ניל"י

בן הימים שטרם באו

מה היה בו, באהרן אהרנסון, שרבים כל כך בעולם העריכו ואהבו אותו, ואילו בתוך עמו היה שנוי במחלוקת, לא אהוב. האומנם הקדים את זמנו? אף שהיה מדען בעל שם עולמי, ציוני, אוהב עמו וארצו, ייצג ערכים דוגמת יזמות, חדשנות, סקרנות, התמדה, משפחה ואהבת הארץ, השכיחה אותו ההיסטוריה ודחקה אותו אל שולי הפנתיאון הלאומי.

אהרן אהרנסון נולד במאי 1876 ברומניה. בשנת 1882 עלה עם הוריו ארצה ומשפחתו התיישבה בזכרון יעקב. אהרן למד בבית הספר במושבה ועזר לאביו בעבודות השדה. בהיותו בן 18 נשלח לצרפת ללמוד בבית הספר הלאומי לחקלאות. החל מ-1903 חקר אהרנסון את צמחיית ארץ ישראל משני עברי הירדן, בלבנון ובחרמון. בשנת 1906 גילה את חיטת הבר, גילוי שהביא לו פרסום רב בארץ ובעולם. אהרנסון היה הראשון שהכליא צמחי תרבות עם קרובי הבר שלהם כדי להשביח את הזן התרבותי ולעשותו עמיד ליובש ולמחלות, בשאיפה לפתור את בעיית הרעב בעולם. בשנת 1910 כתב אהרן אהרנסון: "המטרה הסופית של השימוש בחיטת הבר להשבחת החיטה התרבותית היא לייצר מעט יותר לחם בעבור מעט פחות כסף ולהרחיב את יצור החיטה למקומות בהם הוא יקר או בלתי אפשרי כיום".

כעבור מאה שנה הייתה "אם החיטה" לגורם חשוב בהתפתחות המחקר העכשווי בישראל ובעולם. מספר אסף דיסטלפלד ממכון הדגנים באוניברסיטת תל-אביב: "יש פה במידה מסוימת סגירת מעגל עם החזון של אהרנסון. הוא הציע לשפר את תכונות החיטה התרבותית בעזרת חיטת הבר, והגילוי שלה בלי ספק סלל את הדרך להישג שלנו. עצם העובדה שעכשיו חוקרים בכל העולם משתמשים בידע שהגיע מחיטת הבר כדי לפתור את נושא חיטת הלחם, מהווה צדק היסטורי" (אצל פרוינד, 2015).

בעקבות התגלית הזמין משרד החקלאות של ארצות הברית את אהרנסון למסע הרצאות. בעזרת הקשרים שיצר בארצות הברית עם פעילים ואילי הון יהודים הקים בשנת 1910 בעתלית תחנה לניסיונות חקלאיים, הראשונה מסוגה במזרח התיכון.

אהרן אהרנסון היה אדם יוצא דופן ביכולותיו וכישוריו. הוא חשב בצורה שונה מבני דורו ובעיקר המנהיגים שביניהם. היכולת שלו להבין דברים על פי פרדיגמות שבזמנו עדיין לא הוכחו כנכונות והאומץ להתנהל בהתאמה לאמונתו גם כאשר הייתה שונה ומנוגדת לבני זמנו, מסבירה חלק

* הגרסה המלאה של המאמר מופיעה באתר האינטרנט של המועצה לשימור אתרים.

מההתנגדות אליו. למרות שהיה ציוני נלהב והבין את ערך ההתיישבות והחקלאות, בהיותו אדם פרגמטי ייחס חשיבות גם למשמעות הכלכלית ולהשלכות המקצועיות הקשורות לעבודת האדמה.

בין האיכרים בני העלייה הראשונה לבין הפועלים, בני העלייה השנייה היו חיכוכים רבים שמקורם בתפיסות חברתיות וכלכליות. מבחינת אנשי העלייה השנייה, היו אלה שנים של מאבק לכיבוש העבודה והשמירה. העובדה שאהרן אהרנסון העסיק בתחנת הניסיונות בעתלית, לצד הפועלים היהודים גם פועלים ערבים יצרה מתח בינו לבין מנהיגי העלייה השנייה.

ב-1912, בזמן מסעו בארץ ישראל, ביקר יוסף קלויזנר בתחנת הניסיונות בעתלית וכך הוא מספר: "...התקרבנו אל עתלית... הכרתי את התלונות על שמר אהרנסון עובד בפועלים ערביים בתחנת הניסיונות שלו – העירותי על זה. בפנים נלהבים מהתרגשות השיב לי: "ראה, זה עתה דברנו על התועלת, שאנו יכולים להפיק מניסיונותיהם של הערביים, ובכלל אין לעשות אותם לאיביים לנו. איבתם תעלה לנו ביוקר! בכל דבר שאפשר להעסיק בו יהודים, אני מעסיק. ביצות מסביב והפועלים הערביים חולים בקדחת. הערביים התרגלו לאקלים הרע. לא כל מה שרוצים לעשות אפשר לעשות, אלמלא היו עובדים ערביים בתחנת הניסיונות, לא הייתי בטוח בקיומה. הלא כפרים ערבים מסביב צריך לחיות עימם בשלום".¹

לדברי פרופ' רן אהרנסון, "אהרנסון הוא היה מאוד שונה מציונים יותר מאחרים כי הוא היה בלאדי, שהרגיש עצמו בן הארץ, עם קשרים הדוקים עם השלטונות. בשונה מהחלוצים של העלייה השנייה, הוא לא בידל אלא העסיק הרבה ערבים והרגיש אתם מאוד נינוח."² על פי תפיסתו של אהרן אהרנסון הוצאת הפועלים הערבים מהמשק החקלאי צריכה להיות תוצאה של תהליכים כלכליים, טכנולוגיים ודמוגרפיים. אהרן סבר שיש לכבד את המסורת החקלאית של הערבים בני הארץ. הוא רצה למזג בין החקלאות המסורתית של הפלחים הערבים לבין המדע המודרני בתקופתו.

אהרן אהרנסון הכיר בערך עצמו וידע לעמוד על דעתו, היה בקיא במגוון רחב מאוד של נושאים ורבים העריכו אותו וביקשו את עצתו במגוון תחומים. לא אחת הביע את אכזבתו מכך שדווקא בסביבתו הקרובה לא היה אהוב ולעיתים אף הוחרם. לרחל ינאית גילה אהרן את עומק עלבוננו על אי ההבנה וההסתייגות סביבו וסביב מפעלו: "לא רבים הם הפונים אלי, לא אל המעבדה ולא אל ספרייתי...האם עניין להם בכל עמלי, בכל הניסיונות האלה, שאני משקיע בהם את מיטב כוחותיי?...בעולם הגדול הכירו בי ורק פה, בארצי... " וכאן נשתתק וידין רוטטות מחרון".³ ועל כך כותבת רחל ינאית, בן צבי: "...הפעם נעלמתי דום נוכח הצער שתקף אותו, צער עמוק ואמיתי – לא מלאני ליבי להשיב בדברי ויכוח, וביני לבין עצמי הייתי מהרהרת שמא אשמים גם אנחנו, הפועלים ועסקני הישוב שלא ידענו

¹ פרופ' קלויזנר, יוסף, "עולם מתהווה", "השילוח", תמוז, תרע"ג – כסלו תרע"ד, אודסה. אצל ליבנה, 1969: 164

² אהרנסון, רן, אהרנסון שלא הכרתם: למען הציונות, בשליחות הסולטאן, עיתון "הארץ" 1.7.2008

³ רחל ינאית בן צבי, אנו עולים, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1959, עמ' 413

לקרב את אהרנסון לשאיפותינו להתיישבות, שלא נעזרנו בו כדי להשתלם בחקלאות, ולפי שעה הרי אין בין ותיקי הישוב היודע ואוהב את הטבע כמוהו. מה רבה הייתה הברכה שהיה מביא לכולנו, אילו ידענו לקשור אתו קשרים ישירים ומה עולל לו ולנו הריב היישובי שבין אנשיו לאנשינו".⁴

גורם נוסף שעורר מתח בין אהרנסון לבין מנהיגי היישוב היה קשור להקמת ניל". הצטרפותה של תורכיה למלחמה לצד גרמניה, מול רוסיה, צרפת ואנגליה אילצה את היישוב היהודי להתייחס ולנקוט עמדה מול האירועים. מנהיגות היישוב נקטה במדיניות פרו תורכית ושמרה על חזות של נאמנות לשלטון התורכי ואילו אבשלום פיינברג ואהרן אהרנסון האמינו שעתיד היישוב היהודי קשור בבריטניה ולא בתורכיה או גרמניה. הם הבינו שגרמניה ותורכיה הן סיכון ליהודים ולחלום הציוני, עתיד היישוב העברי קשור בבריטניה. כך כתב אהרן אהרנסון לשופט פליקס פרנקפורטר: "...כי אנטי גרמני מושבע אני – זה לא יפתיעך בוודאי. הייתי אנטי גרמני עוד לפני הרבה שנים, כשרק יחידים הבינו ועמדו על הסכנה הטבטונית, וכשאומץ לב ורוח נבואה היו דרושים לאנשים להיראות בגלוי כאנטי גרמני. ומאז, דבר לא קרה שיחליש את הכרתי, כי סכנה גדולה טמונה לציביליזציה בחיק החלום של ה"אלדווייטשר". בעצם, כלום לא היית גם אתה אנטי גרמני באופן מוחשי, מתוך אינטואיציה? ואיזה יהודי - ובפרט יהודי גרמני או אוסטרי – אינו מרגיש בסכנה הטבטונית?"⁵

מחלת ניל"י הוקמה בשנת 1915 ופעלה בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה. מייסדיו של ארגון ניל"י וראשיו היו אבשלום פיינברג מחדרה ואהרן אהרנסון מזכרון יעקב, אליהם הצטרפו: שמואל, אלכסנדר ושרה אהרנסון, האחים נעמן ואיתן בלקינד מראשון לציון, יוסף ליסנסקי ממטולה ועוד עשרות מבני המושבות. הקמת ניל"י הביאה לידי מחלוקת בין שתי התפיסות. מוסדות היישוב החזיקו בתפיסה האומרת שאסור לבצע מהלך שיש בו כדי לסכן את היישוב ויש להקפיד לשמר את הקיים ולחכות עד לסיום המלחמה. אנשי ניל"י טענו שהיישוב העברי בארץ ישראל נתון ממילא בסכנה ולכן חובה לנקוט בצעדים אשר ירחיקו את הסכנה ויצילו את היישוב מחורבן והרג דוגמת מה שקרה לעם הארמני.

יחס של ניכור שרר בין אהרן אהרנסון לבין רבים ממנהיגי היישוב ולמרות זאת, חשב אהרן אהרנסון שבסופו של דבר יבינו את דרכו האקטיביסטית ויקבלו אותה. וכך כתב במכתבו לשופט ג'וליאן מק: "מה שהחלטתי לעשות ממשיך אני עדיין לעשותו באורח פרטי, אולם יודע אני בתכלית הידיעה, שכל אחי היהודים בארץ ישראל יסכימו אתי".⁶ מנגד, משה סמילנסקי, איכר וסופר כתב: "הרוב המכריע של היישוב היהודי התייחס לחזון זה בשלילה גמורה עם כל השנאה הכבושה בליבם לתורכים, ביטוי זה של אקטיביות לא דיבר אל הלב העברי".⁷

אהרן היה שלם עם דרכו ובמקביל, ליוותה אותו סתירה פנימית בין היותו איש מדע לבין היותו מרגל שמעשיו נתונים בביקורת מתמידה. במכתב ארוך ומפורט לשופט ג'וליאן מק חושף אהרן בפניו את פעולת הריגול. תחילה הוא מתאר את סבל היישוב ואחר כך כיצד השפיע עליו מצב זה. לאחר

⁴ רחל ינאית בן צבי, אנו עולים, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1959, עמ' 413, 430.
⁵ קהיר, 25.3.1917 מתוך מכתבו של אהרן אהרנסון לפרופ' פליקס פרנקפורט בארה"ב. שופט עליון. (אצל ליבנה, ע"מ 189)
⁶ קופנהגן, 9.10.1916 "הווידי" מכתבו של אהרן אהרנסון לשופט ג'וליאן מק. (ארכיון בית אהרנסון)

⁷ סמילנסקי, משה. כתבי משה סמילנסקי, זיכרונות, עמ' ש"א.

הקדמה מפותלת הגיע לנושא הריגול וכתב באופן ברור וחד משמעי שהחליט לנקוט עמדה אקטיבית, ארגן תנועה שלמה והתקשר עם "שירותי האינטליג'נס כפי שזה קרוי בפי איסטניסים. אולם איני אוהב מילים מתחפשות. במילים ברורות: הייתי למרגל רחמנא ליצלן".⁸ הוא מדגיש ששרות הריגול נובע ממניעים לאומיים בשם העם היהודי ולמענו. "לא ביקשנו הבטחות כל שהן. אנו רואים חובה לתת את חלקנו, ועדיין די תמימים אנו על מנת להאמין בצדק ומשפט ובהכרת המטרה שלשמה אנו עמלים".⁹

בן ציון דינור, היסטוריון של עם ישראל ועורך ספר ההגנה, כתב: "הילה טראגית עוטרת את תולדותיה של תנועת ניל"י – התנועה הפוליטית הראשונה שיוצרה היו ילידי הארץ, בני חלוצי הישוב בעלייתו הראשונה: מנהיגיה הראשיים נפלו כולם בצעדיהם הראשונים והתנועה דעכה עם מותם. הישוב הסתייג מהם וממפעלם ולא רצה את קרבנם, אף-על-פי שהפרוגנוזה הפוליטית, שהם היו מראשוני המחזיקים בה, התקיימה במלואה. שנים רבות היה שמם וזכר פעולותיהם אסורים לבוא בקהל. היום, לאחר שחלפו עשרות שנים למפלתה, נוצרה, אולי, הפרספקטיבה הנכונה לתיאור דמותה ולהערכתה".¹⁰

בשנת 1981 הוענק אות ניל"י לחברי המחתרת ולצאצאיהם.

באוקטובר 1917 הצטרף אהרן אהרנסון למאמצייה של ההסתדרות הציונית בלונדון להשיג מהבריטים הצהרה אוהדת למטרה הלאומית של היהודים, ובהמשך פעל לצד חיים ויצמן במשלחת הציונית לוועידת השלום בפריז (1919). אהרנסון היה חבר בצוות שריכז את התביעות הציוניות לקראת ועידת השלום שהתכנסה בוורסאי לאחר המלחמה ולבקשת ד"ר חיים ויצמן כתב תזכיר על הגבולות העתידיים של ארץ ישראל. תרומתו הייתה גדולה גם בזכות קשריו עם אישים רמי דרג מכל רחבי העולם וגם בזכות מומחיותו ובקיאותו.

במאי 1919, כאשר היה בדרכו מלונדון לפריז (לוועידת ורסאי), נפל המטוס הצבאי שטס בו אל תוך תעלת למאנש.

אהרן אהרנסון גילם באישיותו תכונות של מדען ואיש חזון. הוא היה אדם מעשי מאוד ומציאותי. וכך כותב פרופ' אופנהיימר:¹¹ "הביטחון העצמי לא לבש באהרנסון צורה של פגיעה בכבוד אחרים, עם זאת לא הסתיר את דעתו אף בפני שליטים ורמי עמדה... כבן איכרים היה אהרנסון בראש ובראשונה ציוני וחקלאי, מעולם לא עלה על דעתו להתמסר למדע הטהור בלי קשר עם בניין הארץ על יסוד ההתיישבות החקלאית".¹² "אהרן אהרנסון הקדים את תקופתו בעשרות שנים. לא לחינם הקסים את בני דורו, ובפרט את אלה בחוץ לארץ, באישיותו ובחוכמתו... אהרנסון הכיר את הארץ מכל צדדיה

⁸ "הווידוי" מכתבו של אהרן אהרנסון לשופט ג'וליאן מק. (ארכיון בית אהרנסון) שם. עמ' 111.

⁹ דינור, בן ציון, ספר תולדות ההגנה, כרך א', עמ' 353.

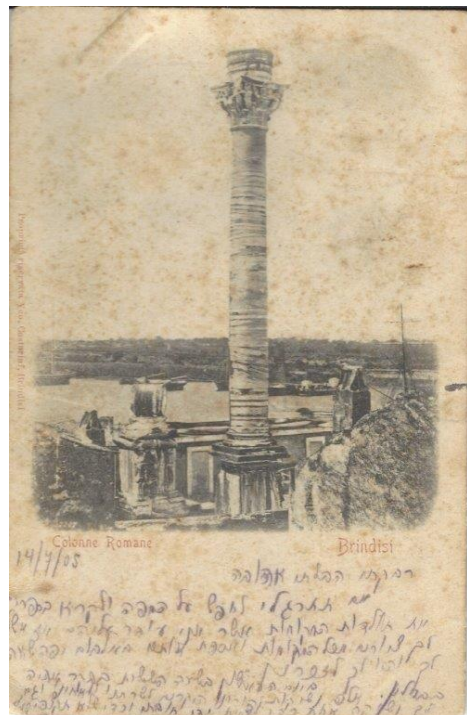
¹¹ פרופ' הלל אופנהיימר, ממייסדי הפקולטה לחקלאות ומראשוני מוריה, הקדיש שנים רבות לעיזבונו של אהרן אהרנסון.

¹² אופנהיימר, הלל. "מדע" – עיתון מדעי לכל, כרך ד', מס' 1 אב תשי"ט, אוגוסט 1959, עמ' 4.

מבחינה פיסית ואקלימית, גיאולוגית ובוטנאית, היסטורית ואתנולוגית, חקלאית ותעשייתית. לא לחינם הוזמן לזורסאי, לפני מותו הטרגי, כמומחה לגיאוגרפיה של ארץ ישראל¹³.

לאחר מותו כתבה הנרייטה סולד: "הוא לא חדל להביע אמונתו בתחנת הניסיונות... אותה תחנה עם גפניה... עם מעבדותיה, ספריותיה, ועשבייתה והתזכירים והרשימות... שנאספו ביגיעה של הרבה שנים. והנה איש מניח אחריו מפעל חיים כזה ויוצא. הוא יודע שמסכן הוא ביציאתו את עבודת חייו. אך בכל זאת יצא את הארץ... הוא חש שגורל עמו ייחתך בחוץ וסוף הניצחון לבוא. הוא הקריב את חלומו המדעי בשביל חלומו השני, הנשגב ממנו, חלום עמו"¹⁴.

דברי ימיו הקצרים אינם יכולים לבוא לידי ביטוי בטקסט הקצר, אולם יש בכוחן של מילים אלו ללמד אותנו מעט על אהרן אהרנסון. על חוזקותיו וחולשותיו, על הנער התמים רודף הצדק ועל הבוגר שהחל ללמוד את רזי המדינאות והפוליטיקה. על משפחה חמה ואוהבת שהנחילה לילדיה עולם ערכים חד-משמעי שאפשר להם, ולאהרן בראשם, לקום ולעשות מעשה. על החמצה, על חיים של אדם שהיה יחיד ומיוחד, חיים שנגדעו טרם זמנם.

אוסף הגלויות ששלח אהרן לאחיותיו מעיד על היחסים הקרובים ביניהם. ארכיון בית אהרנסון, מוזיאון ניל"י

רבקתי הבלתי אהובה

¹³ שם. עמ' 7.

¹⁴ קיסרי, אורי. דברים על אהרן אהרנסון, עמ' 46.

אם תתרגלי לחפש על המפה ולקרוא בספרים את תולדות המקומות, אשר אני עובר עליהם אז אשלח לך ציורים מכל המקומות ואספת אותם באלבום יפה שאביא לך ויהיו לך לזכרון. ביום הראשון בשעה השישית בבוקר אהיה בברלין. אלפי נשיקות להוריני היקרים, לשרתנו ולאחינו וגם לך נשיקה אחת כדי לצאת ידי חובתי וכדי שלא תקצפי.

ברינדיסי, איטליה, 14 ביולי 1905

שדרת הוושנינגטוניות בתחנה לניסיונות חקלאיים בעתלית. ארכיון בית אהרנסון, מוזיאון ניל"י

אהרן אהרנסון עומד על סיפון האונייה בדרכו לקופנהגן, 1916. ארכיון בית אהרנסון, מוזיאון ניל"י

אהרן באחת מנסיעותיו לחו"ל. ארכיון בית אהרנסון, מוזיאון ניל"י

שיבולת הבר, "אם החיטה" שמצא אהרן בעבר הירדן המזרחי ב-17 באפריל 1908. אוסף בית אהרנסון, מוזיאון ניל"י

**אות ניל"י, אות שירות שהוענק ב-1981 על ידי משרד הביטחון מכוח החלטת ועדת
השרים לענייני טקסים**

מקורות

דינור, בן ציון (1953). **ספר תולדות ההגנה**, א. תל-אביב, מערכות.
ליבנה, אליעזר (1969). **אהרן אהרנסון: האיש וזמנו**. ירושלים: מוסד ביאליק.
פרוינד אברהם, יעל (2015, 27 בספטמבר). בדרך לנובל: חוקרים ישראלים פיצחו את גנום
החיטה. **מקור ראשון**.